

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'İN İLK YILLARINA TÜRKİYE'DE EV KADINLARININ EĞİTİMİ: İDARE-İ BEYTİYE

Arş. Gör. Mine DEMİR*

Özet: Toplumsal kalkınmanın sağlanabilmesi için başvuru en önemli yollardan biri eğitim faaliyetleridir. Verilen eğitimin kapsamı ve içeriği bireylerin hangi yönde geliştirmek istendiğiyle doğrudan bağlantılıdır. Eğitimin her ferde yayılması konusunda Osmanlı'nın son döneminde başlayan çabalar Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla etkili bir şekilde sürdürülmüştür. Özellikle kadınların eğitilmesi toplumsal kalkınmanın dolayısıyla modernleşme çabalarının öncelikli göstergelerinden olmuştur. Bu çalışmada, Tanzimat döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına uzanan süreçte kadınları modernleşme ve ulusallaşma sürecine dâhil edebilmek için başvuru yollardan biri olan "idare-i beytiye" yani ev idaresi eğitimi ele alınmıştır. Gerek kız okullarında gösterilen ev idaresi dersleri gerekse basın yayın aracılığıyla verilen ev idaresine dair bilgilerle, çağın gereklerine göre bir ev düzeninin nasıl kurulacağına değinilmiştir. Ev temizliğinden çocuk bakımına, yemek pişirmekten ev ekonomisinin sağlanmasına kadar öğretilen bilgiler sayesinde, ev kadınlığına dair bir standart belirlenmiştir. Böylece bir taraftan modern bir aile ve toplum yaratılmış olacak, diğer taraftan iyi bir ev kadını, iyi bir anne ve eş olmayı idealleştiren ulusalcı bakış açısına hizmet edilmiş olunacaktır. Bu çerçevede, çalışmada ev idaresi eğitimi ile modernleşme ve ulusallaşma kavramlarının bağlantısına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadınların eğitimi, İdare-i Beytiye, Ev idaresi eğitimi, Taylorizm, Modernleşme, Ulusallaşma.

THE EDUCATION OF HOME WOMEN IN TURKEY FROM THE TANZİMAT TO THE EARLY YEARS OF THE REPUBLIC: İDARE-İ BEYTİYE

Abstract: One of the most important ways in which social development can be achieved is educational activities. The scope and content of the training provided is directly linked to the individual's desire to improve. Efforts started in the last period of the Ottoman Empire concerning the spread of education in every area were carried on effectively by the establishment of the Republic of Turkey. The training of women in particular has been one of the primary indicators of the social development and hence the modernization efforts. In this study, the education of the administration and the house administration, which is one of the ways to be included in the process of modernization and nationalization from the Ottoman Empire to the post-Republican period, was taken up. It has been mentioned how to set up a house order according to the needs of the times, with information about housekeeping, which is given through the media, as well as home administration courses shown in girls' schools. From home cleaning to child care, from cooking to providing home economics, a standard for housewarming has been set. Thus, a modern family and society will be created on one side and a nationalist perspective on the other side, idealizing a good housewife, good mother and wife. In this framework, the study referred to the connection between the education of home administration and the concepts of modernization and nationalization.

Keywords: Education of women, idare-i beytiye, house administration education, taylorism, modernization, nationalization.

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD Doktora Öğrencisi.

Cinsiyete dayalı geleneksel işbölümünde kadınlar, ev işlerinden sorumlu ve evin düzenini sağlamakla yükümlü tutuldu. Özellikle Sanayi İnkılabından sonra cinsiyete dayalı iş bölümü anlayışının yerleşmesi, evin düzenini sağlama yükümlülüğünü kadınların omuzlarına bıraktı. Erkek evin maddi ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü sayılmışken evin düzenini kurmak ve işleyişini sağlamak kadına yüklenilmiş bir görevdi. Statü farkı, gelir düzeyi ya da eğitim seviyesinin değişmesi bu algıda önemli bir değişikliğe yol açmadı. Kadınlar kamusal alanda yer alarak iş yaşamına dâhil olsalar dahi evin idare edilmesi yükümlülüğü, kadınların görev ve sorumluluk alanında kaldı. Gerek Osmanlı döneminde gerekse Cumhuriyetin ilk yıllarında bu anlayış Türk toplumu tarafından benimsenen genel kabullerden biriydi. İlginç olan şudur ki; bu kabulün benimsenmesinde kız çocuklarının eğitime dâhil edilmesinin önemli bir payı vardır.

Osmanlı modernleşmesinin önemli göstergelerinden biri kadınların eğitim sürecine dâhil olmalarıydı. Tanzimat'tan sonra kız ibtidai ve rüşdiyelerinin açılmasıyla gerçekleşen bu durum, “kadınların ev kadınlığı rolünü değiştirmedeği gibi pek çok açıdan pekiştiren” bir unsur oldu.¹ Kız okullarında ağırlıklı olarak “ev idaresi” derslerinin gösterilmesi bunun öncelikli kanıtıdır.

İdare-i Beytiye Eğitime Yönelmenin Arkasındaki Sosyal Politikalar

Osmanlı modernleşmesinin görünür hale gelmesinde kadın figürünün önemli bir yeri vardır. Modernleşmenin gerçekleşmesi için farklı yollar savunulmuş olsa da tüm fikir hareketleri ortak bir noktada birleşiyordu. Toplumsal kalkınmanın sağlanabilmesinin yolu kadının statüsünün iyileştirilmesinden geçmekteydi. Ailesini, milletini ve vatanını birinci önceliği olarak kabul etmiş bir kadın figürü idealleştirildi. Bu anlayış, Osmanlı modernleşmesinin dayanak noktası olan ulusallaşma ve batılılaşma fikirleri etrafında daha belirgin hale geldi. Kılığından kıyafetine, evinin tertip ve düzenini sağlamasından çocuğunu yetiştirmesine kadar kadınların çağa ayak uyduran iyi birer ev hanımı olmaları öncelikli olarak isteniyordu.

Böylece ulusal değerlerine bağlı bir nesil yetiştirilmiş olacak diğer taraftan batının yaşam alışkanlıklarını benimseyen modern bir kadın profili yaratılacaktı. Kadınların bu amaç doğrultusunda yetiştirilmeleri ev idaresine yani “idare-i beytiye”ye yönelik bilgilerin benimsetilmesiyle başladı. Kadın, modernleşmede referans alınan Batı'nın değerlerine göre yetiştirilmek istendi. “Evlere, ailelere terkip eden efrada, ev işlerine nezaret ederek onları hüsn suretle idare etmek hüneri ve marifeti”² olarak tanımlanan idare-i beytiye eğitimi, iyi bir ev hanımının ailesine ve çocuklarına yararlı olabilmek için gerekli görünen bilgi, görgü ve terbiyeyi alabilmesinin yolu haline geldi.³

¹ Fatma Tunç Yaşar, “İlle de Fenni / İlmî Ev Kadını Yetiştirmek”, *Nihayet*, Mayıs 2017, sayı:29, s.72.

² Bekir Sıdkı, *Miratü'l Aile*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1335, s.5.

³ İdare-i beytiye ile ilgili verilen bilgiler kapsam olarak oldukça geniştir. Miratü'l Aile adlı kitapta değinilen ve aynı zamanda kız okullarında gösterilen idare-i beytiye dersinin içeriğini teşkil eden konular şu şekildedir: Aile, aile-i teşkiladan aile-i amel. Efrad-ı aile samimiyet, zevç ve zevce arasındaki muhabbet.

Modernleşme algısının kadının modernleşmesinden geçtiğinin varsayılması, hedef kitlenin kadınlar olarak belirlenmesindeki temel nedendi. Ev işlerinin nasıl yapılacağı, temizlik, yemek yapmak, çamaşır yıkamak, ütü yapmak, çocuk bakımı, ev ekonomisi, biçki, dikiş, nakış, örgü, dokuma, çiçek bakımı gibi pek çok farklı konu kadınlara bilimsel tekniklerle öğretilmek istendi. Geleneksel Osmanlı ailesinde genç kızlar, annelerinden bu bilgileri zaten öğrenmekteydiler. Tanzimat'la birlikte ise bu bilgilerin öğretilmesine farklı bir anlam yüklenerek toplumun değişimi ve dönüşümüne katkı sağlamak amaçlandı. İdealleştirilen bir toplum yaratılması için ideal ailelerin oluşturulması gerekliydi. Bunun için izlenen yollardan biri de evini çağın gereklerine göre çekip çevirebilecek kadınların yetiştirilmesiydi.

Temel prensipte yapılmak istenen, kadınların batılı bir anlayışla geleneksel rollere özendirilmesiydi. Daha açık bir ifadeyle ilerleme projesi her ne kadar batılı bir anlayışın ürünü olsa da, gerçekleştirilen dönüşümün her aşamasında milli bütünlük ve yerellik vurgusu yapılarak geleneksel anlayış devam ettirildi.⁴ II. Meşrutiyet'ten sonra siyasi iradenin milli değerlerine bağlı ve kendi kendine yetebilen “ideal kadın ve ideal aile”ler yaratarak toplumsal kalkınmayı sağlamak istemesi, “ev” merkezli bir değişimin tetikleyicisi oldu. Bu bağlamda özellikle 1912'den sonra ev idaresi eğitimi, sadece kadınların bilgi ve becerilerini geliştirmek bağlamında kalmayarak devletin kadın politikasını şekillendirmede bir araç olarak kullanıldı. Geleneksel işbölümünde “kadın işi” olarak kabul gören işler üzerinden milli bir toplumun bireylerini yetiştirecek olan kadının omuzlarına önemli bir sorumluluk yüklendi. Evin düzenini sağlamak, çamaşır yıkamak, ütü yapmak, yemek pişirmek, bulaşık yıkamak, çocuk bakımı, biçki, dikiş, nakış yapmak gibi kadınların zaten yapmakta oldukları gündelik işleri belirli bir standart çerçevesinde yapmaları istendi. Böylece, ailesinin ve evinin düzenini en iyi şekilde sağlayan anneler yetiştirilerek, yeni neslin dolayısıyla yeni bir toplumun inşa edilmesi ve ulus devletlerin kurulma sürecinde hedeflenen modernizasyona ulaşılması amaçlandı.⁵

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, bahsi geçen bu anlayış daha fazla ön plana çıkarıldı. Ulusal anlayışın kadından beklentileri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda dayandığı iki temel

Babanın evlatlarına karşı vazifeleri, çocuklarının ebeveyn ve telifatına karşı hizmetleri. Hane halkı, hane etbahi ve evlerde uygulanması gereken kurallar. Evlerde taksimat ve tadilat. Evlerde şerait-i hayatiye riayet. Mefruşat ve ethabi ve bir odanın tanzimi. Ev kadını ve kadın cemiyet-i beşeriyede mevki-i nüfuzu. İdareli ve iktisadını bilen ev kadını. Aile bütçesi ve şerait-i hayatiye. Ailenin mesai programı ve faydası. Kadınlarda aranılan evsaf. İntizam ve çalışmak. Hizmetçiler ve intihabi. Çamaşır yıkamak ve tamir, leke çıkarmak, ütü kola. Çamaşır odası, dolabı. Aşçılık ve ehemmiyeti. Yemekler ve çorbalar. Yemeklerin ahlak üzerine tesiri, sofranın düzeni, yemek saatleri, yiyeceklerin muhafazası ve saklama koşulları. El hünerlerinden dikiş, resim, müzik. İlk yardım ve korunma yolları. Haşerat- müzarenin izalesi tashin alet-i teshin, tenvir ve envai mahrukat. Dişler ve dişlerin sıhhati. Evlerde hasene bakmak. Bekir Sıdkı, s.1-2.

⁴ F. Dilek Himam ve Elif Tekcan, “Erken Cumhuriyet Dönemi Terzilik Kültürü ve Ulusal Maddi Kültürün İnşası”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 10, sayı 20, Güz 2014, s. 223.

⁵ Yeşim Arat, “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”, ed. S. Bozdoğan-R. Kasaba, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.87.

prensiple tamamen uyuşmaktaydı. Bu prensiplerden biri Cumhuriyet'ten önce başlayan ve onunla birlikte devam eden milliyetçilik anlayışı, ikincisi ise yine Cumhuriyet'ten önce başlayan ve devam etmekte olan modernleşme, bir başka deyişle batılılaşma politikasıydı.⁶ Hem milli bir kimlik oluşturma çabasının⁷ hem de batılılaşmanın temel unsuru ise kadının özgürleşerek kamu yaşamına dâhil olması yani toplumdaki görünürlüğünün artmasıydı.⁸ Bu noktada tüm geç ulusallaşan toplumlarda olduğu gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında kadınların topluma dâhil edilmelerinde iki farklı yol izlendi. Yönetici elit tabaka, bir grup kadının meslek sahibi olarak kamusal hayata girmesini desteklerken, sayıları giderek artan iş hayatı dışındaki kadınlar ise aile hayatına düzen ve disiplin getiren batı tarzı ev kadınları olarak modernleşme sürecine katkıda bulunmaya yönlendirildi.⁹ Her iki kadın profilinden beklenen ise batı medeniyeti ve milli kimliği bir araya getirerek geleneksel kadın davranışlarının ön plana çıkarılmasıydı.¹⁰

Bu anlayışın hükümet politikalarına yansımaları ilk olarak 1921 yılında eğitime milli bir yön vermek amacıyla Ankara'da toplanan I. Maarif Kongresi'nde kendini gösterdi. Kız okullarının müfredatlarına kızların ev kadını olabilmeleri için gerekli pratik bilgilerin eklenmesi kararlaştırıldı.¹¹ 1930'lara gelindiğinde takip edilen siyasette önemli bir değişiklik olmadı. "Bir kadının en çok muhtaç olduğu bilginin birincisi şüphesiz ev kadınlığı bilgisidir. İyi yemek yapmak, ev iktisadiyatını iyi idare eden, iyi dikiş dikmesini bilen bir kadın hiç şüphe yok ki en iyi aile kadınıdır" fikri CHF'nin yayın organı olan *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yer buluyordu.¹²

Kadınları iyi bir ev kadını, iyi bir anne ve eş olmayı idealleştiren ulusalcı bakış açısı, 1930'lardan sonra ABD ve Avrupa başta olmak üzere ev verimliliğini arttırmaya yönelik başlatılan "evde Taylorizm" anlayışı ile desteklenecektir. Sanayi verimliliğini arttırmaya yönelik Avrupa'da uygulanan Taylor'un verimlilik kuralları; yaşam biçimlerinin, modanın, dekorasyonun, temizliğin, dikiş ve çocuk bakımının yeniden organize edilmesiyle, evi "asrileşecek" kültürel alanlar içinde merkezî bir konuma getirdi.¹³ Türk hanesinin bu şekilde modernleşmesi, milliyetçi söylemin kadınlardan beklentilerini karşılar nitelikteydi.

⁶ Erol Güngör, *Dünden Bugüne (Tarih-Kültür-Milliyetçilik)*, Ötüken Yayınları, İstanbul:1986, s.101.

⁷ Serpil Çakır, "Osmanlı Kadın Hareketi: Yirminci Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi", *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Eşitsizlik Mücadeleleri Kazanımları*, der. Hülya Durudoğan vd., Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul:2014, s.91.

⁸ Ayşe Durakbaşı, "Cumhuriyet Döneminde Kadın Kimliğinin Oluşumu," *Tarih ve Toplum*, sayı:9, 1988, s.167-171.

⁹ Arat, s.87.

¹⁰ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s. 106.

¹¹ I. Maarif Kongresi ile ilgili talim terbiye kurulunun sitesinde.

http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_06/06022003_heyeti_ilmije.pdf (Erişim Tarihi: 11.01.2017)

¹² "Ev Kadını Bilgisi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Mayıs 1931, s.5.

¹³ Yael Navaro Yaşın, "Evde Taylorizm: Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Evişinin Rasyonelleşmesi (1928-40)", *Toplum ve Bilim*, sayı:84, Bahar 2000, s.51-74.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte başlayan Türk yaşam biçimlerinin, hanelerinin, ailelerinin ve kadınlarının “asrileşmesi” beklentisini karşılamak görevi, 1928’de açılan Kız Enstitülerine düşecektir.¹⁴ 1928 yılında Ankara’da açılan İsmet Paşa Kız Enstitüsü, bu kapsamda faaliyete geçen ilk enstitüydü.¹⁵ İlköğretim mezunlarının devam ettiği ve eğitim süresi 5 yıl olan okulda, birinci sınıfta diğer ortaöğretim kurumlarıyla aynı olan genel kültür dersleri gösterildi.¹⁶ 1933-1934 öğretim yılından itibaren ikinci sınıfa devam eden öğrenciler yeteneklerine göre şubelere yönlendirilerek alanlarında uzmanlaşmaları beklendi. Ev idaresi eğitiminin sistemli bir şekilde verilebilmesi için “ev idaresi şubesi” adıyla bir şube oluşturuldu. Ev idaresi şubesi; yemek yapmak, ütü, moda, kola, çamaşır ve tamir, temizleme, hastalara ve yaralılarına ihtimam tarzı ve çocuk bakımına dair dersler gösterildi.¹⁷

Kız enstitülerinde verilen bu eğitimle, Türk kızlarının ulusal değerlerle yetiştirilmelerinin ve ev işlerinde daha “verimli” hale getirilmelerinin siyasi iktidarlar tarafından desteklendiği ortaya çıkmaktadır.

İdare-i Beytiye Eğitiminin Uygulanış Biçimleri

Ev idaresi anlayışının benimsetilebilmesi için iki önemli yola başvuruldu. Birincisi, kız okullarında idare-i beytiye derslerine yer verilmesi; ikincisi, basın yoluyla kadınların idare-i beytiye konusunda bilgilendirilerek toplumsal dönüşüme katkı sağlanmasıydı.

Tanzimat’tan sonra açılmaya başlayan kız okullarında mesleki ve teknik dersler ön planda tutuldu. Müfredat programlarında ev kadınlığı rolünü değiştirmeyen hatta pek çok açıdan pekiştiren biçki, dikiş, nakış, idare-i beytiye gibi derslere ağırlık verildi.¹⁸ Bilhassa kadınların üretime yönelik faaliyetlerde bulunmasını teşvik eden kız sanayi mektepleri önem kazandı. “Aile hayatında mutluluğu sağlayacak kabiliyetleri edindirmeyi veya ürettikleriyle geçimini sağlayacak kızlar yetiştirmeyi” amaç edinen bu okullar genellikle orta halli ailelerin çocuklarına hitap etmekteydi.¹⁹ İlk kız sanayi mektebi 1869 yılında Yedikule’de eski baruthane binasında faaliyete geçti.²⁰ 1884’te yayınlanan Kız Sanayi Mektebi Nizamnamesi’ne göre kız sanayi

¹⁴ Gök, Fatma, “Kız Enstitüleri: Ev Kadını Yetiştiren Asri Bir Müessesese”, *75 Yılda Eğitim*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul:1999, s.241.

¹⁵ Arıç, Ayten Sezer, “Türkiye’de Kız Enstitüleri: Gelenekten Geleceğe”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 20, Bahar 2014, s.197.

¹⁶ *Kurun*, 20 Haziran 1937, s.5.

¹⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Teşrin-i evvel 1929, s.5.

¹⁸ BOA. MF. ALY. 116/75 Aktaran: Yasemin Tümer Erdem, *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Kızların Eğitimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s.452.

¹⁹ Selçuk Akşin Somel, “Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi”, *Kebikeç*, sayı:10, 2000, s.225.

²⁰ Candan Sezgin, *Sanayi Devrimi’nin Etkisinde İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Türkiye*, Mas Matbaacılık, İstanbul:2011, s.78; Unat, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara:1964, s.80e; Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt 1-2, Eser Matbaası, İstanbul:1977, s.686; Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, Haz. Mustafa Ergün vd., Ankara, 2002, s.104.

mektepleri, “*Etfali inasın iktisabı hüner ve malumat eylemeleri*” yani kız çocuklarının bilgi ve beceri kazanmaları maksadıyla açılmıştı.²¹ 5 yıl verilen eğitimde dersler, ilim ve sanat dersleri olarak iki kısım halinde düzenlendi.²² Okulda her gün öğleye kadar diğer rüşdiye mekteplerinin programları uygulanmış; öğleden sonraları biçki, dikiş, nakış, kanava, el örmesi, kasnak, çiçek yapımı gibi el işleri dersleriyle piyano ve musikiye ayrılmıştı.²³ 1900’de Kız Sanayi Mekteplerinin ibtidai ve rüşdi olmak üzere eğitim süresi yedi yıla yükseltilmiş ve müfredatları yenilenerek genel bilgi dersleri arttırılmıştı.²⁴ Yeni ders programına göre nakış, resim ve hendese, biçki ve dikiş, halı dokuma, bez dokuma, aşçılık ve tatlıcılık derslerini içeren *El hünerleri* dersi ilk yıl 6 saat diğer seneler 12’şer saat olmak üzere toplamda 78 saat işlenmişti. Ders programındaki diğer derslere kıyasla en fazla ders saati el hünerleri dersine ayrılmıştı.²⁵ 1913 yılında Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati’nin yürürlüğe girmesiyle ilköğretim seviyesindeki okulların müfredat programlarına, kız çocuklarına dikiş ve nakış öğretilen el işleri dersi ve idare-i beytiye ve dikiş dersi dâhil edildi.²⁶ Cumhuriyet dönemine kadar İstanbul başta olmak üzere Anadolu’nun pek çok şehrinde açılmış olan kız okullarında idare-i beytiye ve mesleki eğitim devam ettirildi.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra ise kız sanayi mekteplerinin işlevini, kız sanat okulları ve kız enstitüleri devralacaktır. Cumhuriyetin idealleştirilen modern kadınlarını yetiştirmek gibi bir göreve sahiptiler.²⁷ Aldıkları eğitimle evini ve kendini modern hale getirecek, ev hanımı olarak hayatı boyunca lazım olacak bilgiye sahip olabilecek kadınların yetiştirilmesi amaçlandı.²⁸ Gerektiğinde geçimlerini sağlayabilecekleri bir meslek bilgisi kazanmaları fikri ön planda olsa da temel amaç; kültürlü, bilgili, iyi, aydın “ev kadını” yetiştirmektir. Böylece ailenin dolayısıyla toplumun modernleşmesi sağlanmış olacaktır.²⁹ Bununla beraber gözden kaçırılmaması gereken önemli bir husus da şudur ki; batılı formlara uygun bir eğitim modeli uygulanmakla birlikte verilen eğitimin ev ve el becerilerini ağırlıklı olarak kapsamaması geleneksel

²¹ Ergin, s.688.

²² “Kız Sanayi Mektebinin Teşkiline Dair Nizamnamedir”, BOA, Nizamat Defterleri, nr. 1, 64-68, III. Fasıl; Aktaran: Erdem, s.221.

²³ Ergin, s.628.

²⁴ Unat, s.80f; Sezgin, s.79.

²⁵ Mahmud Cevad, s.259; Erdem, s.222.

²⁶ Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati, madde:23 Aktaran: Yasemin Tümer Erdem,- Halime Yiğit, *Bacıyân-ı Rûm’dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul:2010; Mekâtib-i İbtidâiye Ders Müfredatı (Altı, Beş, Dört, Üç Dershane ve Muallimli Mektepler Mahsus), Matbaa-ı Amire, İstanbul 1332, s.25. Aktaran: Erdem, s.148.

²⁷ Aynur Soydan, “ Kadın Kimliğinin Oluşması Çerçevesinde Mesleki ve Teknik Eğitim (Cumhuriyet İdeolojisinin Kuruluş Sürecinde Kız Enstitüleri 1923-1940)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, yıl:1, sayı:1, 2002, s.281.

²⁸ Arığ, s.197.

²⁹ Fatma Gök, “Kız Enstitüleri: Ev Kadını Yetiştiren Asri Bir Müessesese”, *75 Yılda Eğitim, Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul,1999, s.242-243.

yapının dışına fazla çıkmak istenmediğine işaret emektedir. Kız enstitülerinin özellikle geleneksel yapıyı koruyan aileler tarafından tercih edilmesi de bunun göstergesidir.³⁰ Osmanlı döneminde de aynı hususlara dikkat edilmekle birlikte Cumhuriyet döneminde milli değerlere bağlı kalmak daha fazla önemsenmiştir. Kadınların eğitiminde Tanzimat'ta batılılaşma fikri ön planda tutularak reformist hareket edilmişken Cumhuriyet sonrasında milli değerlerin korunması için gelenekselliğin daha ön planda tutulduğu söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nde ve özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında sayıları giderek artan kız okullarında, öğrencilerin “ev terbiyesini, ev işlerini, ev idaresini ve analık, kardeşlik ve kadınlık vazifelerini tatbikat ve ameliyatla takviye” etmelerine yönelik dersler gösterilmekteydi.³¹ Avrupa'da ev idaresi üzerine yayınlanan kitaplardan³² örnek alınarak, okullarda okutulmak üzere ders kitapları hazırlandı. Kitapların içerikleri, konuların anlatımları, kullanılan fotoğraf ve resimlerin birbirine benzerlikleri dikkat çekicidir. Aşağıda hem Avrupa'da yayınlanan hem de Türkiye'de yayınlanan ev idaresine dair kitaplardan fotoğraf örnekleri yer almaktadır.

Kaynak: Elizabeth Hale Gilman, *The Children's Library Work and Play Housekeeping*, New York, 1911, s.53.

³⁰ Soydan, s.272, 276.

³¹ Nazım [İçsel], *Kız Mekteplerine Mahsus Ev İdaresi*, Marifet Matbaası, İstanbul, 1927, s.4.

³² Avrupa'da ev idaresine dair hazırlanan kitaplardan bazıları şunlardır: *Practical housekeeping. A careful compilation of tried and approved recipes*, Buckeye Pub. Co., Dayton-Ohio, 1887; Elizabeth Hale Gilman, *The Children's Library Work and Play Housekeeping*, New York, 1911; Olive Hyde Foster, *Housekeeping For Little Girls*, Duffield & Company, New York, 1912; Maddocks, Mildred, *Good Housekeeping Family Cook Book*, The Pheleps Pub. Co., New York, 1906.

PREPARING TO CLEAN.
11

THE "BEST THINGS."

Kaynak: Olive Hyde Foster, *Housekeeping For Little Girls*, Duffield & Company, New York, 1912, s.11, 19.

Türkiye’de hazırlanan idare-i beytiye kitaplarında Avrupa’dakilere benzer yöntem izlenmiştir. Ev işlerinin doğru tekniklerle nasıl yapılması gerektiği ayrıntılı olarak anlatılmış kimi zaman resimlerle detaylandırılmıştır.³³ Kitaplarda ev idaresinin neden gerekli olduğu, bir ev kadınında bulunması gereken vasıflar ve ev düzeninin sağlanması için gerekli olan bilgiler yer almaktadır.³⁴ Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde hazırlanmış olan bu kitaplarda, “Avrupa’da olduğu gibi genç kızların yetiştirilirken ev işleri, çocuk bakımı, sağlık ile ilgili konuları birebir uygulamalı olarak görmeleri kadınlık ve analık vazifelerini en iyi şekilde yapabilmelerine imkân sağlamak” amaçlandığı özellikle vurgulanmaktaydı.³⁵

³³ Behram Münir, *Muhtasar İdare-i Beytiye*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1905; Ali Rıza, *Kızlara Mahsus İdare-i Beytiye*, İstanbul, 1905; Bekir Sıdkı, *Mirat’ül Aile*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1919.

³⁴ Ders kitabında yer alan konulardan bazıları şunlardı: İntizam, haftanın günleri ve günün saatleri hakkında tanzim-i mesai programı; faal olmak lüzumu temizlik; mefruşat, usul-ı muhafazası, ev temizliği, camların silinmesi usulü; tenvir ve teshin ve saati ve bunların temizlenmesi ile usul-ı muhafazası, yangın ve sigorta; melbusat ve kumaşların envai, bunların yekdiğerinden tefriki usulü; çamaşır, envai, ehemmiyeti, çamaşır yıkama usulleri, çivid, kola, zamklı su, lekecilik; mahrukut, envai, bu babdaki şerait-i iktisadiye; mutabak, mutabak levazımı, sofrta takımlarının muhafazası ve temizlenmesi, mutabağın nezafet-i umumiyesi. Nazım [İçsel], s.2.

³⁵ *Aynı eser*, s.4.

Kaynak: Nazım, *İdare-i Beytiye- Devre-i Ülâ İkinci Sene*, Hilal Matbaası, İstanbul, 1919, s.48,

77.

Kaynak: Nazım, *İdare-i Beytiye- Devre-i Mutavassıta Birinci Sene*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1923, s.57.

Derslerde bilgilerin modern zamanın şartları göz önünde tutulup “asri hayata ve fenni esaslara” göre verilmesine özen gösterildi.³⁶ Kadınların elektrikli ev aletleri gibi yeni teknolojileri tanımaları da sağlanıyordu.³⁷

Okullaşmayla birlikte genç kızların evlerde buldukları sürenin azalması, annelerinden ev işlerini öğrenme sürelerini de azaltmıştı. Bu bilgilerin, genç kızlara okullarda çağın gereklerine göre öğretilmesiyle bu eksiklik tamamlanmak istendi. Görünürdeki neden bu olmakla beraber, kadınların benzer bilgiler etrafında yetiştirilmesiyle yeni neslin yaşam alışkanlıklarının ortak bir paydada birleştirilmesinin amaçlandığı söylenebilir.

³⁶ Nazım [İçsel], s.2.

³⁷ “Umur-ı Beytiyede Elektrik”, *Asar-ı Nisvan*, sayı:14, s.4-5.

Okul çağını geride bırakanlar ya da okula gidemeyen genç kızların ev idaresine dair bilgilendirilmeleri ise basın yayın yoluyla gerçekleşti. Kadınlara yönelik hazırlanan gazete ve dergi sütunlarında idare-i beytiyenin anlatıldığı yazı dizilerine sıklıkla yer ayrıldı. Bu şekilde hanımların hangi konularda bilgi sahibi olmaları gerektiği ve meşgul olmaları istenen alanlar belirlendi.³⁸ Yemek yapmak, çocuk bakımı, temizlik, moda, el işleri, dikiş, nakış gibi konular; “ev işleriyle ilgili bilgiler” gibi başlıklarla eğitici ve öğretici bir üslupla verildi.³⁹ “Kadın ve moda” köşelerinde “sonbahar modaları, sonbahar yün cempeleri, bulaşık nasıl yıkanır, eski ketenler üzerindeki boyları temizlemek, ellerdeki soğan kokusu, gıdalar, yemek masasının intihabı” gibi başlıklar altındaki bilgiler fotoğraflar ve çizimlerle görsel olarak da desteklendi.⁴⁰ *Asar-ı Nisvan*’ın “Hatırınızda olsun” başlıklı sütununda, hanımların gündelik işlerinde yardımcı olacak pratik bilgiler yer almaktaydı.⁴¹ İdare-i beytiyenin anlatıldığı sütunlarda çoğu zaman el işleri, dikiş, nakışa dair geniş bir bölüm ayrıldı.⁴² Biçki, dikiş, nakış, kanaviçe, örgü, dantela, kasnak işlerine muhakkak yer ayrılarak kadınların bu el hünelerleri hakkında bilgi sahibi olmaları gerekli görüldü. Hatta öyle ki annelerin kızlarının fikri ve ruhi gelişimleri için ev idaresine dair temel bilgileri kızlarına öğretmeleri kutsal bir vazife olarak kabul edildi.⁴³

Osmanlı dönemindeki kadın dergileri kadar, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk gazete ve dergileri de uzun yıllar kadınları ev işleri ve moda konusunda çağın gereklerinden haberdar ederek önemli bir sorumluluk üstlendiler.⁴⁴ 1925 yılında kendisini milli bir aile mecmuası olarak tanıtan *Asar-ı Nisvan* dergisinin neredeyse tüm sayılarında ev idaresine dair sütunlar yer aldı. Bu konular her kadının bilmesi lüzumlu görünen öncelikli beceriler olarak kabul edildi.⁴⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, uzun yıllar yer verdiği “Kadın ve Moda” köşesinde kadınların gündelik yaşamlarına dair gerekli olabilecek ev işleri, yemek tarifleri, çocuk bakımı, çamaşır yıkama, ütü yapmak gibi bilgiler verdi.⁴⁶ Bunun yanında giyim kuşamları konusunda takip etmeleri gereken Avrupa modaları bu sütunlarda sunuldu. Bölümlerde dikkat çeken bir husus, verilen örneklerin

³⁸ *Asar-ı Nisvan*, sayı:16, s.16; *Asar-ı Nisvan*, sayı:17, s.16; *Asar-ı Nisvan*, sayı:18, s.15-16.

³⁹ Güzin Şefik, “Ev İşleriyle İlgili Bilgiler”, *Kadın Yazıları*, sayı:2, 22 Mayıs 1926, s.23-24.

⁴⁰ “Kadın ve Moda”, *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1936, s.6; “Kadın ve Moda”, *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1937, s.7; “Ev-Kadın-Moda”, *Akşam*, 1 Kanun-i sani 1929, s.5; “Her yere ve her mevsime uyan sade tuvaletler”, *Akşam*, 9 Eylül 1929, s.5; “Ev-kadın-moda”, *Akşam*, 14 Teşrin-i evvel 1929, s.5; Bakacak, Ayça Gelgeç, “Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı: 44, Güz 2009, s.634.

⁴¹ *Asar-ı Nisvan*, sayı:16, s.16; *Asar-ı Nisan*, sayı:17, s.16; *Asar-ı Nisan*, sayı:18, s.15-16.

⁴² Örneğin *Asar-ı Nisvan* dergisinin 2. sayısında, “terbiye-i etfal, evleri temizlemek, karı-koca kavgası, dikiş, yemek listesi” ne dair bilgiler art arda verilmektedir. *Asar-ı Nisvan*, sayı:2, 9 Şubat 1341, s.9-16.

⁴³ *Aynı Eser*, s.50.

⁴⁴ “Kadın ve Moda” *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1936, s.6.

⁴⁵ Kadriye Abdürreşit, “İdare-i Beytiye”, *Asar-ı Nisvan*, sayı:1, 26 Kanun-i sani 1341, s.13-14; Kadriye Abdürreşit, “Yemek Listesi”, *Asar-ı Nisvan*, sayı:1, 26 Kanun-i sani 1341, s.15.

⁴⁶ “Kadın ve Moda”, *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1936, s.6; “Kadın ve Moda”, *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1937, s.7.

dönemin sosyal ihtiyaçları karşısında ve izlenen politikalar çerçevesinde sunulmasıydı.⁴⁷ Örneğin; dikiş bölümünde “mektepe entarisi” adıyla kız ve erkek çocuklar için okula giderken giyebilecekleri giysiler ile ilgili örnek modeller verilmesi, Cumhuriyet çocuklarının eğitim görmesine ve okullaşmanın artmasına destek olunmak istendiğini göstermekteydi.⁴⁸ Osmanlı dönemindeki kadın dergileriyle kıyasladığımızda, Cumhuriyet dönemi dergilerinde biçki dikişin yerine moda haberleri ve el işi örneklerinin daha ağırlıklı olarak verildiği göze çarpıyordu.⁴⁹ Gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet dönemindeki gazete ve dergilerde hazırlanan bu tür yazılar, idealleştirilen Türk kadınının ailesine ve topluma yararlı olması için gerekli görülen bilgi ve becerilerin kabul ettirilmesinde başvurulan yollardan biri olarak dikkat çekmekteydi. Böylelikle Türk kadını temsil edecek kadın profili yaratılmış oluyordu.

Sonuç

Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına kadar kadının statüsü ve eğitimi konusunda yaşanan değişim süreci, kadının temel vazifesinin ev kadınlığı olduğuna yönelik fikri değiştirmede ve hatta daha da pekiştirdi. Kız okullarının açılmasıyla kadınların eğitime teşvik edilmeleri, meslek sahibi bireyler yetiştirmekten ziyade modernleşmeye ayak uydurabilen “ideal anne ve ideal eş” olabilmelerine yönelikti. Böylece ailelerin dolayısıyla toplumun modernizasyonunun sağlanması amaçlandı. Kadının modernleşmesi, evinin sorumluluğunu bilinçli olarak yüklenmesiyle özdeşleştirildi. Diğer taraftan kadınlar benzer bilgiler etrafında donatılarak, yeni neslin yaşam alışkanlıklarının ortak bir paydada birleştirilmesi istendi. İdare-i beytiye eğitimine ağırlık verilmesi bu amaçların gerçekleştirilmesi için başvurulan yollardan biri oldu. Ev kadınlığının belirli kurallar çerçevesinde öğretilmesiyle çerçevesi belirlenmiş olan bir kadın, dolayısıyla toplum yaratılmak istendi. Yaşam biçimleri, moda, dekorasyon, ev temizliği, sağlık, çocuk bakımı, dikiş-nakış, el işleri gibi beceriler ev idaresi dersleriyle yeniden organize edildi. Ulusal söylemin Türk kadını haneleri üzerinden modernleştirmek istemesi, evini “asrileşeceği” kültürel alanlar içinde merkezi bir konuma getirmesi sonucunu doğurdu.

⁴⁷ Örneğin daha çok ev düzeninin yerleştirilmeye çalışıldığı bir anlayışta el işi malzemelerinin saklanacağı bir sepet modelinin nasıl yapılacağı anlatılmıştır. Fevziye Abdürreşit, “Elişi Sepeti”, *Asar-ı Nisvan*, sayı:1, 26 Kanun-i sani 1341, s.6-8.

⁴⁸ M.R., “Dikiş,” *Asar-ı Nisvan*, sayı:2, 9 Şubat 1341, s.15-16.

⁴⁹ *Yeni Kitap*, sayı:6, Teşrin-i evvel 1927, s.30-31.

KAYNAKÇA

A) Süreli Yayınlar

Akşam

Asâr-ı Nisvan

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Yeni Kitap

B) Kitaplar

Ali Rıza, *Kızlara Mahsus İdare-i Beytiye*, Karabet Matbaası, İstanbul, 1905.

Bekir Sıdkı, *Miratü'l Aile*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1919.

ERDEM, Yasemin Tümer-Halime Yiğit, *Bacıyân-ı Rûm'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2010.

ERDEM, Yasemin Tümer, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

ERGİN, Osman Nuri, *Türk Maarif Tarihi*, cilt:1-2, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.

FOSTER, Olive Hyde, *Housekeeping For Little Girls*, Duffield & Company, New York, 1912.

GİLMAN, Elizabeth Hale, *The Children's Library Work and Play Housekeeping*, New York, 1911.

GÖLE, Nilüfer, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010.

GÜNGÖR, Erol, *Dünden Bugüne (Tarih-Kültür-Milliyetçilik)*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1986.

KOÇER, Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.

Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, Haz. Mustafa Ergün vd., Ankara, 2002.

MİLDRED, Maddocks, *Good Housekeeping Family Cook Book*, The Pheleps Pub. Co., New York, 1906.

Münir Behram, *Muhtasar İdare-i Beytiye*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1905.

Nazım [İçsel], *Kız Mekteplerine Mahsus Ev İdaresi*, Marifet Matbaası, İstanbul, 1927.

Nazım, *İdare-i Beytiye- Devre-i Mutavassıta Birinci Sene*, Orhaniye Matbaası, 1923.

Nazım, *İdare-i Beytiye- Devre-i Ülâ İkinci Sene*, Hilal Matbaası, İstanbul, 1919.

Practical Housekeeping. A Careful Compilation Of Tried And Approved Recipes, Buckeye Pub. Co., Dayton-Ohio, 1887.

SEZGİN, Candan, *Sanayi Devrimi'nin Etkisinde İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Türkiye*, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2011.

UNAT, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1964.

C) Makaleler

ARAT, Yeşim, “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”, ed. S. Bozdoğan-R. Kasaba, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

ARIĞ, Ayten Sezer, “Türkiye’de Kız Enstitüleri: Gelenekten Geleceğe”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 20, 2014 Bahar.

BAKACAK, Ayça Gelgeç, “Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı: 44, Güz 2009.

ÇAKIR, Serpil, “Osmanlı Kadın Hareketi: Yirminci Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi”, *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Eşitsizlik Mücadeleler Kazanımlar*, der. Hülya Durudoğan vd., Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.

DURAKBAŞA, Ayşe, “Cumhuriyet Döneminde Kadın Kimliğinin Oluşumu,” *Tarih ve Toplum*, sayı:9, 1988, s.167-171.

Fevziye Abdürreşit, “Elişi Sepeti”, *Asar-ı Nisvan*, sayı:1, 26 Kanun-i sani 1925, s.6-8.

GÖK, Fatma, “Kız Enstitüleri: Ev Kadını Yetiştiren Asri Bir Müessese”, *75 Yılda Eğitim*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.242-243.

HİMMAM, F. Dilek ve Elif TEKCAN, “Erken Cumhuriyet Dönemi Terzilik Kültürü ve Ulusal Maddi Kültürün İnşası”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 10, sayı 20, Güz 2014, s. 221-254.

Kadriye Abdürreşit, “İdare-i Beytiye”, *Asar-ı Nisvan*, sayı:1, 26 Kanun-i sani 1925, s.13-14.

Kadriye Abdürreşit, “Yemek Listesi”, *Asar-ı Nisvan*, sayı:1, 26 Kanun-i sani 1925, s.15.

M.R., “Dikiş,” *Asar-ı Nisvan*, sayı:2, 9 Şubat 1925, s.15-16.

SOMEL, Selçuk Akşin, “Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi”, *Kebikeç*, sayı:10, 2000.

SOYDAN, Aynur, “ Kadın Kimliğinin Oluşması Çerçevesinde Mesleki ve Teknik Eğitim (Cumhuriyet İdeolojisinin Kuruluş Sürecinde Kız Enstitüleri 1923-1940)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl:1, Sayı:1, 2002.

Şefik Güzin, “Ev İşleriyle İlgili Bilgiler”, *Kadın Yazıları*, sayı:2, 22 Mayıs 1926, s.23-24.

YAŞAR, Fatma Tunç, “İlle de Fenni/İlmi Ev Kadını Yetiştirmek”, *Nihayet*, Mayıs 2017, sayı:29, s.72-81.

YAŞIN, Yael Navaro, “Evde Taylorizm: Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Evişinin Rasyonelleşmesi (1928-40)”, *Toplum ve Bilim*, sayı:84, Bahar 2000, s.51-74.

D) İnternet Kaynakları

http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_06/06022003_heyeti_ilmije.pdf (Erişim Tarihi: 11.01.2017)